

ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม
รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา

The Dissemination System of Buddhism by Thai Dhammaduta
Monks at Wat Promkunaram, Thai Buddhist Temple of Arizona,
United States

¹สงกรานต์ พิมพ์ ²พระวิเทศพรหมคุณ ³สมชัย ศรีนอก

¹Songkran Phimpha ²PhraWidesbrommakun ³Somchai Srinok

^{1,2,3}คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹First author, e-mail: pimpa98989@gmail.com

Corresponding, author e-mail: ²songkran19879@gmail.com ³Choo.sink@gmail.com

Received September 27, 2025; Revised August 28, 2026; Accepted: August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ความรู้ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา 2) สร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา 3) ทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศสหรัฐอเมริกาและ 4) ประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชาวไทยและชาวต่างประเทศที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 คน โดยการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และ ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1. การศึกษาระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา มี 5 ด้าน คือ ด้านการบริหาร ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริการ ด้านการเผยแผ่ และด้านเครือข่าย 2. การสร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย พบว่า มี 5 กิจกรรม คือ กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา กิจกรรมวัฒนธรรมไทย กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และกิจกรรมชมรมรักษไทย ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย โดยภาพรวมพบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากที่สุด 3. การทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย พบว่า พระธรรมทูตไทยมีแนวทางการดำเนินกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้ (1) การสร้างจิตสำนึกสาธารณะ (2) ความภูมิใจในตนเอง (3) ช่วยเหลือผู้อื่น (4) ปรับตัวเข้ากับสังคม (5) อนุรักษ์วัฒนธรรมไทย (6) สร้างความ

สามัคคี (7) สร้างค่านิยมที่ดี 4. การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม โดยภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.09

คำสำคัญ: ประเทศสหรัฐอเมริกา; พระพุทธศาสนา; พระธรรมทูตไทย; ระบบการเผยแผ่; วัดพรหมคุณาราม

Abstract

This research aims to 1) study the knowledge of the Buddhist propagation system of Thai Dharma missionaries in the United States, and 2) establish a Buddhist propagation system of Thai Dharma missionaries in the United States. 3) To test the system of propagation of Buddhism by Thai Dharma Missionaries in the United States and 4) to evaluate the system of propagation of Buddhism by Thai Dharma Missionaries at Wat Phromkunaram, Arizona, United States. The research design was a research and development research project. The sample group used was an experimental group consisting of 25 Thais and foreigners who volunteered to participate in the activity by simple random sampling. The research instruments were semi-structured interviews and the Buddhist propagation system of Thai Dharma Missionaries. The statistics used for analysis were percentage, mean, standard deviation, and descriptive analysis. The research results found that 1. The study of the Buddhist propagation system of Wat Phromkunaram, Arizona, USA, has 5 aspects: administration, building, service, propagation, and network. 2. The creation of a system for propagating Buddhism by Thai Dharma Ambassadors found that there are 5 activities: the activity of chanting, the activity of practicing meditation, the activity of Thai culture, the activity of the volunteer club of Wat Phromkunaram, and the activity of the Rak Thai club. The results of the evaluation of the Buddhist propagation system of Thai Dharma Missionaries found that overall, it was very appropriate and very feasible. 3. Experimenting with the system of propagation of Buddhism by Thai Dharma Missionaries found that Thai Dharma Missionaries have the following guidelines for carrying out activities to propagate Buddhism: 1) Creating public awareness 2) Self-esteem 3) Helping others 4) Adapting to society 5) Preserving Thai culture 6) Creating unity and 7) Creating good values. And 4. The overall assessment of the Buddhist propagation system of the Thai Dharma Ambassadors at Wat Phromkunaram found that it was at a high level with an average score of 4.09.

Keywords: United States of America; Buddhism; Thai Dharma Ambassador; Propagation System; Wat Phromkunaram

บทนำ

พระธรรมทูตสายต่างประเทศมีหลักการและวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามหลัก พุทธโอวาท โดยได้ดำเนินตามแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยการแสดงธรรมแก่เวไนยสัตว์ตลอดพระชนมายุของพระองค์ ได้ทรงประกาศหลักคำสอนซึ่งกระทำในหลายรูปแบบ เช่น โดยการแสดงธรรม, การสนทนาธรรม, การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจ เป็นต้น โดยที่พระองค์ได้ประทาน หลักการและเทคนิคในการเผยแผ่ธรรมะให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักการในการแสดงธรรมให้ เหมาะสมกาลเทศะ ให้เป็นผู้มีคุณธรรมมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตาโดยมุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ สักการะ ไม่แสดงธรรมโดยยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น เจตนารมณ์ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ของพระธรรมทูตสายต่างประเทศยังคงมีอุดมการณ์เหมือนเดิม “พวกเธอจงเที่ยว จาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามใน ท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สัตว์ ทั้งหลาย จำพวกที่มีธุลีคือกิเลสในจักขุน้อยมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี คุรุภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 32 หน้าที่ 40 ยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

พระธรรมทูตสายต่างประเทศ คือ พระสงฆ์ผู้ที่เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐดีงาม ด้วยทางสาย กลาง ไม่นิยมเอียงจนถลาลไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างเข้มนวด จนกลายเป็นการเบียดเบียน ตนเองหรือ แก่ปัญหาด้วยความรุนแรง (อัตตกลิณณานุโยค) หรือใช้ชีวิตปรนเปรอตนเองอย่างมัวเมา ด้วยการบริโภควัตถุอย่างฟุ่มเฟือย (กามสุขัลลิกานุโยค) อันเป็นการให้ความสำคัญกับการสร้างคุณค่า ทางวัตถุ ด้านนอกของชีวิตที่ผิวเผินเป็นคุณค่าเทียมละลายคุณค่าแท้โดยดำเนินชีวิตมุ่งตรงสู่การบรรลุ ถึงคุณค่า แท้หรือแก่นสารของชีวิตที่สูงขึ้น ไม่หยุดชะงักอยู่กับความมั่งคั่งทางวัตถุ (วิภูษณมิกัตถะ) การยึดติด คุณธรรมความดี (สัมปรายิกัตถะ) เท่านั้น ยังคงดำเนินชีวิตมุ่งสู่ความปล่อยวางอย่างแท้จริง (ปรมัต ถะ) ด้วย ซึ่งเรียกว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐยิ่งขึ้นตามลำดับ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุต โต), 2543)

พระธรรมทูตสายต่างประเทศไปต่างประเทศยุคแรกของไทยเกิดในช่วงก่อนที่ประเทศไทยจะ เปลี่ยนชื่อจากสยาม มาเป็นราชอาณาจักรไทย อย่างเป็นทางการ ในปีพุทธศักราช 2482 (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2567) มีปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกเกี่ยวกับเรื่องราว ของเหตุการณ์ ในทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่การไปประกาศเผยแผ่ศาสนาของสมณทูต ทั้ง 9 สาย ในราวพุทธศต วรราชที่สาม ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาสาวกยานนิกายเถรวาท อันเป็นนิกายดั้งเดิมเคารพ มติของพระ อรหันต์ในครั้งปฐมสังคายนา โดยการรักษาระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ด้วยดี (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543) ตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ที่ปรากฏเกี่ยวกับคนชนชาติไทย เริ่มต้นในราวพุทธ ศตวรรษที่ 6 ประมาณ พ.ศ. 621 (ค.ศ.78) ในยุคของอาณาจักรอัยลาว ที่ชนชาติ ไทยถูกจีนรุกราน ตลอดมา ในคราวหนึ่งพระเจ้ามิ่งตี้ แห่งราชวงศ์ฮั่น ส่งคณะทูตสันถวไมตรี มายังขุน หลวงเม้า กษัตริย์ ไทยแห่งอาณาจักรอัยลาวในยุคนั้น โดยคณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย

ทำให้หัวเมืองทั้ง 77 มีราษฎร 51,890 ครัว ราวๆ 553,700 คน หันมารับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2543) และได้มีการสืบสาน ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนากันต่อไป มาตามลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับงานของพระธรรมทูตไทยเกิดขึ้นเมื่อ ราวๆ พ.ศ. 1800 เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นต่อขอมและต้องอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานี และ ในรัชกาลที่ 3 พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ขึ้นครองราชย์ในราว พ.ศ. 1818 หรือ 1822 พระองค์ ได้แผ่ขยายพระราชอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ทรงปกครองราษฎรอย่างบิดากับบุตร ทรงประดิษฐ์อักษรไทยในปี 1826 และทรงอาราธนาพระมหาเถรสังฆราช พระภิกษุชาวลังกาซึ่ง เดินทางมาเผยแพร่พระศาสนา เมืองนครศรีธรรมราช (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2555) ให้ขึ้นมาพำนัก ณ วัดอรุณญิก ตั้งคณะ สงฆ์ลังกาวงศ์ พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติและรุ่งเรืองสืบมา นั่นคือพระธรรมทูตสายต่างประเทศในยุคแรกของไทย ที่ได้เดินทางออกไปทำการ พันฟูพระศาสนาในต่างประเทศ แม้จะต้องประสบกับความยากลำบาก เสี่ยงภัยอันตราย นานับประการในการเดินทาง บางรูปต้องสังเวยชีวิตของตนเองในการเดินทาง บางรูปเสียสละชีวิต ตนเองในต่างอาณาจักรเพื่อประกาศพระศาสนาให้ดำรงอยู่เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต แก่ผู้ที่มี ความศรัทธาเลื่อมใสในแนวทางของพระพุทธศาสนา สาเหตุความเสื่อมโทรมของสังคมและชีวิตจิตใจที่เป็นปัญหาลำดับใหญ่ของอเมริกาในปัจจุบัน ทำให้คนอเมริกันจึงต้องว่าสังคมของตนเอง ว่ามีความตกต่ำทางจริยธรรมถึงจุดต่ำสุดในประวัติศาสตร์ และกำลังมีภาวะหิวศีลธรรม ข้อมูลและคำแรงเร้ากระตุ้นเตือนของคนอเมริกัน ต่อเพื่อนร่วมชาติของเขาเองเกี่ยวกับการป้องกันแก้ไขและปรับปรุงส่งเสริมสังคมและการศึกษาในประเทศไทย ตลอดจนบทบทวนทิศทางของการพัฒนาประเทศชาติ และทำที่ต่อแม่แบบที่จะถือเอาเป็นตัวอย่างในการพัฒนานั้น โดยกำหนดจริยธรรมในการพัฒนาให้ถูกต้อง

วัดในสหรัฐอเมริกาปัจจุบันมีประมาณ 151 วัด เป็นวัดสังกัดมหานิกาย 93 วัด สังกัดคณะธรรมยุต 58 วัด แต่วัดแรกที่ผมจะพาไปทำความรู้จักและไต่ถาม คือ วัดวชิรธรรมปทีป มหานครนิวยอร์ก สังกัดมหานิกาย สร้างมาประมาณ 30 ปี เป็นวัดเดียวแต่มีที่ตั้ง 2 แห่ง คือ ที่เลขที่ 75 ถนนแคลิฟอร์เนีย เมท์เวอร์นอน นิวยอร์ก แห่งหนึ่ง และที่เลขที่ 110 ถนนรัสติก เซ็นเตอร์ริส ลองไอส์แลนด์ นิวยอร์ก อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธศาสนา เริ่มเผยแผ่เข้าสู่สหรัฐอเมริกา ประมาณ พ.ศ. 2424 โดย พันเอก เอช. เอส. ออลคอตต์ ได้แต่งหนังสือชื่อ ปุจฉาวิสัชนาทางพระพุทธศาสนา (Buddhist Catechism) ขึ้นเผยแผ่แต่คนยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าใดนัก จนกระทั่งใน พ.ศ. 2436 อนาคตาภิบาล พระศาสนิกชาวลังได้เดินทางเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกในสหรัฐอเมริกา จึงเริ่มมีผู้นับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนและชาวญี่ปุ่นเท่านั้นใน พ.ศ. 2457 ได้มีการจัดตั้งสมาคมพระพุทธศาสนาแห่งสหรัฐอเมริกาขึ้น ซึ่งสมาคมนี้ในปัจจุบันก็ยังดำรงอยู่และขยายสาขาไปยังรัฐต่างๆ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ เมืองซานฟรานซิสโก รัฐแคลิฟอร์เนีย

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2526 หรือ 1982 ได้มีพระสงฆ์จากวัดใหม่ยายนัย 3 รูป คือ พระอนันต์ สกุโร, พระไพรัช พรหมวโร และพระสิทธิศักดิ์ ฝาสุโก เดินทางมาเยี่ยมชาวพุทธในเมืองลอส แองเจลิส, เมืองลาสเวกัส และเมืองฟีนิกซ์ รัฐอริโซนา ต่อมาชาวพุทธในรัฐอริโซนา เห็นว่าใกล้เข้าพรรษาจึงได้ขออาราธนา ให้ท่านทั้ง 3 รูป อยู่จำพรรษา โดยเข้าบ้านหลังหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งถือ

เป็นการเริ่มตั้งวัดเมื่อ 24 กรกฎาคม 2526 พระสงฆ์ไว้เป็นที่พึ่งทางจิตใจอย่างถาวร จึงได้นำเรื่องนี้ปรึกษาพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (เกี่ยว อุปเสณมหาเถร) รองแม่กองงานพระธรรมทูตเจ้าอาวาสวัดสระเกศ ด้วยความเมตตาท่านได้ให้คำแนะนำและฝากให้ พระเทพโสภณ หัวหน้าสงฆ์วัดไทยลอสแอนเจลิส และพระสุธีรัตนภรณ์ ประธานสมัชชาสงฆ์ไทยใน สหรัฐอเมริกา ช่วยเหลือแนะนำอีกทางหนึ่ง พุทธศาสนิกชนจึงได้ซื้อบ้านหลังหนึ่ง สร้างเป็นวัดเพื่อเป็นที่ประกอบพิธีกรรมและเป็นที่อยู่ของ พระสงฆ์ และเป็นวัดแรกในรัฐอริโซนา เมื่อปีพุทธศักราช 2526 (1982) ซึ่งตั้งอยู่ที่ 8102 W. Traftalgar Ave, Phoenix, AZ 85035 มีวัตถุประสงค์สำคัญในการตั้งวัด คือ เพื่อเป็นสถานที่ส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาด้าน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชาวพุทธ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมด้านพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลาง และศูนย์รวมของชาวพุทธกิจกรรมของวัดพรหมคุณารามกิจกรรมของวัดได้แบ่งออกเป็น 3 รายการ คือ 1. กิจกรรมเนื่องด้วยศาสนกิจ 2. กิจกรรมเกี่ยวกับวัด 3. กิจกรรมเกี่ยวกับชุมชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา และเพื่อเป็นสถานที่ส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาด้าน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชาวพุทธ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมด้านพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลาง และศูนย์รวมของชาวพุทธต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา
2. เพื่อสร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา
3. เพื่อทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา
4. เพื่อประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นไปในลักษณะของการวิจัยและพัฒนา (Research and Development = R&D) โดยมีรายละเอียดขั้นตอนดำเนินการวิจัย 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 (Research = R1) การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้

1. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 1) ประชากร ในการดำเนินการศึกษาข้อมูลฐานเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชาชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมของวัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จำนวน 60 คน 2) กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้เป็นกลุ่มทดลอง สำหรับดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มุ่งเน้นพื้นที่ วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยคัดเลือกจากคุณสมบัติด้านความเชี่ยวชาญ ได้แก่ สมาชิกสมัชชาสังฆไทยในสหรัฐอเมริกา จำนวน 12 รูป เจ้าอาวาสวัดในอริโซนา สหรัฐอเมริกา จำนวน 5 รูป จำนวน 15 คน คัดเลือกโดยคุณวุฒิที่มีความเกี่ยวข้องกับพระธรรมทูตไทย ในประเทศสหรัฐอเมริกา การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อระดมความคิดเห็น ความเชื่อ และประสบการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมุ่งเน้นไปที่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ร่วมกันของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่อระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วย ด้านการพัฒนาระบบ จำนวน 1 คน ด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 รูป/คน ด้านการศึกษา จำนวน 4 คน ด้านพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 4 รูป รวมทั้งสิ้น จำนวน 11 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi – Structured Interview) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview Research) และนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ทำการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis Technic) QDAT Knowledge 1 วิธี ประกอบด้วย เทคนิค Triangulation: การยืนยัน 3 เสา่ การมีข้อมูลการวิจัย 3 มิติ ที่มีความสัมพันธ์ มีความ สอดคล้อง ด้านข้อมูล (Data triangulation) การยืนยันด้วยบุคคล 3 ท่าน ด้านวิธีวิจัย (Method triangulation) การเลือกใช้วิธีเก็บข้อมูล มากกว่าหนึ่งวิธีการ ด้านทฤษฎี (Theory triangulation) ทฤษฎีที่ใช้อ้างอิง พิจารณาจาก การเลือกใช้ทฤษฎี ในการตีความและสรุปความหมายมากกว่าหนึ่งทฤษฎี ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการยืนยันด้วยบุคคล 3 ท่าน แล้วนำมา ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 1) ข้อมูลแบบปฐมภูมิ (Primary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสืออ้างอิงทางพระพุทธ ศาสนาต่างๆ จากพระไตรปิฎก (ภาษาบาลี) พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการรวบรวมจากหนังสือ วารสารบทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 1) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบ 2) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 3) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศสหรัฐอเมริกา 4) แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก 5) แนวคิดเกี่ยวกับพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และ6) บริบททั่วไปของ วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้รวบรวมทั้งข้อมูลจากงานวิจัย เอกสารทางวิชาการ และบทความที่เกี่ยวข้องจากเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นฐานคิดในการ นำไปวิเคราะห์ ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการนำแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบคิดสำหรับการออกแบบ

คำถามที่จะทำการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง เมื่อได้ประเด็นคำถามแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างตามที่ระบุไว้ในขอบเขตประชากร โดยใช้การบันทึกเสียง และ บันทึกวิดีโอ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม หลังจากที่ได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดแล้ว ผู้วิจัยนำมาสร้างเป็น กรอบแนวคิดในการวิจัย จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในครั้งนี้ 3) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของผลการสัมภาษณ์และนำไปวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้นำเทปบันทึกเสียงสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างมาถอดเทป และสกัดประเด็นที่ผู้ให้ สัมภาษณ์ได้ตอบไว้ตรงกัน และคัดแยกประเด็นที่ให้ไว้ไม่เหมือนกัน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการ สังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนาในโอกาสต่างๆ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์อธิบายตีความและสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำและนำเสนอเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลแนวคิดทฤษฎีตามที่ปรากฏใน ขั้นตอนที่ 1 เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแนวคิดทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ศึกษา

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล 1. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการวิจัยด้านความตรง Face Validity โดยอาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง 2 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้อง เหมาะสม ความชัดเจนของภาษา และครบถ้วนเหมาะสมทางวิชาการ และตรวจสอบดัชนีความสอดคล้องดัชนีความสอดคล้องโครงสร้างวัตถุประสงค์ (Index of item objective congruence: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 รูป/คน ได้ค่า IOC ระหว่าง 1.00

ระยะที่ 2 (Development = D1) การสร้างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อระดมความคิดเห็น ความเชื่อ และประสบการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมุ่งเน้นไปที่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ร่วมกันของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประโยชน์ต่อระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วย ด้านการพัฒนาาระบบ จำนวน 1 คน ด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 รูป/คน ด้านการศึกษา จำนวน 4 คน ด้านพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 4 รูป/คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 11 คน และเพื่อยกร่างระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มี 5 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2) กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และ 5) กิจกรรมชมรมรักประเทศไทย

ระยะที่ 3 (Research = R2) การทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา มีดังนี้ **กลุ่มตัวอย่าง** ที่ใช้เป็นกลุ่มทดลอง สำหรับดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยมีประชาชน และเยาวชน ที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 ท่าน โดยทดลองใช้กับกิจกรรม 5 กิจกรรม คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2)

กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และ 5) กิจกรรมชมรมรักษัไทย วิธีการประเมินผล 1) การสัมภาษณ์ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม 6 คน

ระยะที่ 4 (Development = D2) การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศสหรัฐอเมริกา การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีประชาชน และเยาวชน ที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 25 ท่าน

ผลการศึกษา

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการบริหาร ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริการ ด้านการเผยแผ่ ด้านเครือข่าย สามารถสรุปได้ว่า 1) ด้านการบริหาร คือ การบริหารวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกาที่มีลักษณะที่แตกต่างจากในประเทศไทย เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐฯ มักพึ่งพาการบริหารจากชุมชนในการดูแลกิจกรรมต่างๆ เช่น การสอนพระธรรม การจัดกิจกรรมศาสนา และการพัฒนาจิตใจ 2) ด้านอาคารสถานที่ คือ การออกแบบและลักษณะของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกาเน้นความหลากหลายและการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมและความต้องการของชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา โดยวัดมักจะเน้นความเรียบง่ายและการใช้งานที่ตอบสนองการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ห้องสมาธิ ห้องเรียน และพื้นที่กิจกรรมต่างๆ 3) ด้านการบริการ คือ บทบาทของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกาไม่เพียงแต่การปฏิบัติธรรมทางศาสนา แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือชุมชนทั้งในแง่จิตวิญญาณและสังคม วัดจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ เช่น การสอนสมาธิ การเทศนา และการสวดมนต์ 4) ด้านการเผยแผ่ คือ การเผยแผ่ศาสนาพุทธของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกามีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงและเผยแผ่หลักธรรมทั้งให้กับชาวไทยและชาวอเมริกัน วัดไทยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนา การสอนธรรมะ การใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ในการเผยแผ่คำสอน รวมถึงการร่วมงานกับศาสนาอื่นๆ 5) ด้านเครือข่าย คือ เครือข่ายสมัชชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา (TBMA) มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและประสานงานกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมของพระสงฆ์และชุมชนไทยในสหรัฐฯ โดยมุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การรักษาภาษาและวัฒนธรรมไทย รวมถึงการจัดกิจกรรมทางศาสนา เช่น การบวช งานบุญสงกรานต์ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 ประกอบด้วย 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ผ่องใส อุดมการณ์ 4 ประกอบด้วย 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน และวิธีการ 6 ประกอบด้วย 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้องรู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร และนำมาเขียนเป็น และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก มีดังนี้ คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2) กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติ

ภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และ5) กิจกรรมชมรมรักษไทย ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมพบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.63$ S.D. = 0.816) และมีความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.67$ S.D. = 0.667)

3. วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผลการทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา จัดขึ้นนั้นมี 5 กิจกรรม คือ 1) ผลกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ พบว่า กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกา มีผลทั้งในด้านจิตใจและการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนไทยและคนในชุมชนที่หลากหลายวัฒนธรรม ประกอบด้วย ช่วยฝึกสมาธิ ลดความเครียด ทำให้จิตใจมั่นคง ลดวิตกกังวล พัฒนาจิตใจ และ ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย 2) ผลกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา พบว่า ผลของกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนาในสหรัฐอเมริกาเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนที่กำลังมองหาวิธีการจัดการกับความเครียด ความวิตกกังวล และการสร้างความสงบในชีวิตที่วุ่นวาย ในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา ผลที่ได้จากการฝึกปฏิบัติธรรม ประกอบด้วย ลดความคิดฟุ้งซ่าน จิตใจสงบ เพิ่มความฉลาดทางอารมณ์ ตระหนักรู้ในตัวเอง ควบคุมอารมณ์ และ เพิ่มคุณภาพชีวิต 3) ผลกิจกรรมวัฒนธรรมไทย พบว่า กิจกรรมวัฒนธรรมไทยของวัดพรหมคุณาราม ในอเมริกาไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์และเผยแผ่วัฒนธรรมไทย แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนไทย สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมท้องถิ่น และช่วยให้คนไทยในต่างแดนมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งยังเป็นการส่งเสริมคุณธรรมในชุมชนและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย การต่อยอดวัฒนธรรม สร้างความภาคภูมิใจ ความสัมพันธ์ที่ดี เผยแผ่ความงดงามของไทย และส่งเสริมความเป็นไทย 4) ผลกิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม พบว่า กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณารามมีผลในการสร้างความสามัคคีในชุมชนไทย การช่วยเหลือสังคม การฝึกคุณธรรม การเผยแผ่ศาสนาพุทธ และการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ 5) ผลกิจกรรมชมรมรักษไทย พบว่า กิจกรรมของ ชมรมรักษไทย มีผลในการอนุรักษ์และเผยแผ่วัฒนธรรมไทยผ่านการแต่งชุดไทย การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การเผยแผ่คำสอนทางศาสนา การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม การสร้างความภาคภูมิใจในตัวตนและวัฒนธรรมไทย

4. วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 พบว่า ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.62 และอยู่ในระดับมาก ในทุกๆ ด้าน ด้านความถูกต้องและครอบคลุม มีค่าเฉลี่ย 4.45 ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ มีค่าเฉลี่ย 4.18 ด้านความมีประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ 4.07 รองลงมา ด้านความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ย 3.93 ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลการประเมินข้อมูลระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวม

ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา	$\bar{x}$	S.D.	ระดับ
ด้านความถูกต้องและครอบคลุม	4.45	0.48	มาก
ด้านความเหมาะสม	3.93	0.64	มาก
ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปใช้	4.18	0.65	มาก
ด้านความมีประโยชน์	4.07	0.75	มาก
รวม	4.09	0.60	มาก

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการบริหาร ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริการ ด้านการเผยแผ่ ด้านเครือข่าย ทั้งนี้เพราะว่าการส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาและส่งเสริมการศึกษาด้าน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของชาวพุทธ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมด้านพระพุทธศาสนาเป็น ศูนย์กลาง และศูนย์รวมของชาวพุทธกิจกรรมของวัดพรหมคุณารามกิจกรรมของวัด คือ กิจกรรมเนื่องด้วยศาสนกิจ ประกอบด้วยวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา สัปดาห์ปฏิบัติ ธรรม เดือนมีนาคม ทำบุญทอดกฐิน นอกจากนี้ วัดยังมีกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เช่น การเผยแผ่ความรู้เกี่ยวกับศาสนาพุทธ การบริหารวัดต้องคำนึงถึงความหลากหลายทั้งในด้านภาษา และวัฒนธรรม โดยต้องรักษาประเพณีและปรับตัวตามความต้องการของชุมชนที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับอรรถ พนาราม ได้วิจัยเรื่อง “สื่อมวลชนกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” มีจุดประสงค์ เพื่อให้ทราบถึงบทบาทและแนวโน้มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสื่อมวลชนแต่ละประเภท ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อวิทยุโทรทัศน์ และปัจจัยแวดล้อมสื่อ ได้แก่ องค์กรผู้เผยแผ่ กลุ่มเป้าหมายและสภาพทางสังคมกับเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในสื่อแต่ละชนิดว่ามีอิทธิพลต่อกันอย่างไร ผลจากการวิจัยพบว่า 1) คุณลักษณะสื่อ ปัจจัยแวดล้อมของสื่อ มีส่วนกำหนดแนวทางเนื้อหาพระพุทธศาสนาที่นำเสนอในสื่อมวลชนแต่ละประเภทให้แตกต่างกัน 2) เนื้อหาพระพุทธศาสนาในสื่อมวลชนสะท้อนภาพสถานการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในเมืองไทยซึ่งมีที่มาจากการเคลื่อนไหวขององค์กรพุทธเป็นสำคัญ 3) กระแสหลักของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มอนุรักษนิยม (พระพุทธศาสนาแบบประเพณี) (2) กลุ่มปฏิรูป (พระพุทธศาสนาแบบประยุกต์) (3) กลุ่มสายศาสตร์ (นำเสนอพระพุทธศาสนาเชิงสายศาสตร์ (อรรถ พนาราม, 2561) ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในกระบวนการดำเนินงานเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไปมีเชื่อมโยงกับหลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 ประกอบด้วย 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ผ่องใส อุดมการณ์ 4 ประกอบด้วย 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน วิธีการ 6 ประกอบด้วย 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้องรู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร

2. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 ประกอบด้วย 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ผ่องใส อุคตการณ์ 4 ประกอบด้วย 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน และวิธีการ 6 ประกอบด้วย 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้องรู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร และนำมาเขียนเป็นและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก มีดังนี้ คือ 1) กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2) กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา 3) กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4) กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม และ 5) กิจกรรมชมรมรักษไทย ผลการประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมพบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.63$ S.D. = 0.816) และมีความเป็นไปได้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.67$ S.D. = 0.667) ทั้งนี้เพราะว่า การบริหารวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกา มีลักษณะที่แตกต่างจากในประเทศไทย เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยวัดพรหมคุณารามในสหรัฐฯ มักพึ่งพาการบริจาคจากชุมชนในการดูแลกิจกรรมต่างๆ เช่น การสอนพระธรรม การจัดกิจกรรมศาสนา และการพัฒนาจิตใจ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์” ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่สุดของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ คือ ศักยภาพของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษหรือภาษาจีนได้ตลอดจนภาพลักษณ์มุ่งเน้นด้านวัตถุนิยม มีผลกระทบต่อความศรัทธาของชาวสิงคโปร์แยกเป็น 3 กลุ่ม คือ อนุรักษนิยม ธรรมนิยม และวัตถุนิยม ส่วนรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมคณะสงฆ์และภาครัฐต้องร่วมกำหนดนโยบาย แผนงาน แผนคนและแผนเงิน เพื่อสร้างบุคลากรที่มีศักยภาพด้านการเผยแผ่ทั้งเชิงรับและเชิงรุกเพื่อให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาวสิงคโปร์ เช่น ประเพณีนิยม งานสังคมสงเคราะห์ การเรียนการสอน โครงการอบรม และการปฏิสัมพันธ์กับรัฐและศาสนาอื่น (พระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช), 2560)

3. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การทดลองระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา จัดขึ้นนั้นมี 5 กิจกรรม คือ 1) ผลกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ พบว่า กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกา มีผลทั้งในด้านจิตใจและการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนไทยและคนในชุมชนที่หลากหลายวัฒนธรรม 2) ผลกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา พบว่า ผลของกิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนาในสหรัฐอเมริกาเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนที่กำลังมองหาวิธีการจัดการกับความเครียด ความวิตกกังวล และการสร้างความสงบในชีวิตที่วุ่นวาย ในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา ผลที่ได้จากการฝึกปฏิบัติธรรม 3) ผลกิจกรรมวัฒนธรรมไทย พบว่า กิจกรรมวัฒนธรรมไทยของวัดพรหมคุณาราม ในอเมริกาไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์และเผยแผ่วัฒนธรรมไทย แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนไทย สร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมท้องถิ่น และช่วยให้คนไทยในต่างแดนมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งยังเป็นการส่งเสริมคุณธรรมในชุมชนและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในการดำเนินชีวิต 4) ผลกิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณาราม พบว่า กิจกรรมชมรมจิตอาสาวัดพรหมคุณารามมีผลในการสร้างความสามัคคีใน

ชุมชนไทย การช่วยเหลือสังคม การฝึกคุณธรรม การเผยแพร่ศาสนาพุทธ และการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ การเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดประโยชน์แก่สังคม แต่ยังส่งผลดีต่อการพัฒนาตนเองและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนและ 5) ผลกิจกรรมชมรมรักษ์ไทย พบว่ากิจกรรมของ ชมรมรักษ์ไทย มีผลในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมไทยผ่านการแต่งชุดไทย การส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน การเผยแพร่คำสอนทางศาสนา การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม การสร้างความภาคภูมิใจในตัวตนและวัฒนธรรมไทย รวมถึงการสนับสนุนการช่วยเหลือสังคมและพัฒนาเยาวชน ซึ่งช่วยสร้างสังคมที่เข้มแข็งและมีความสามัคคีในชุมชน ประกอบด้วย 1) อนุรักษ์วัฒนธรรมไทย 2) สร้างความสามัคคี 3) การเผยแพร่วัฒนธรรมไทย 4) ความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม และ 5) สร้างค่านิยมที่ดี ทั้งนี้เพราะว่า การเผยแผ่ศาสนาพุทธของวัดพรหมคุณาราม ในสหรัฐอเมริกา มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงและเผยแพร่หลักธรรมทั้งให้กับชาวไทยและชาวอเมริกัน วัดไทยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนา การสอนธรรมะ การใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ในการเผยแพร่คำสอน รวมถึงการร่วมงานกับศาสนาอื่นๆ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจในศาสนาพุทธและการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในสังคมอเมริกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย ธรรมชโย) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน” ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนพระธรรมทูตเริ่มเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงราวปี พ.ศ.2532 สามารถสร้างวัดไทยแห่งแรกขึ้นในฮ่องกงและสร้างวัดขึ้นอีกหลายวัดจนถึงปัจจุบันรูปแบบการเผยแผ่ของพระธรรมทูตในฮ่องกง : แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการศึกษา ควรจัดโครงการอบรมภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น 2) ด้านสังคมสงเคราะห์ ควรตั้งศูนย์ช่วยเหลือคนไทยในต่างแดน 3) ด้านแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ควรจัดกิจกรรมวัฒนธรรมนานาชาติ 4) ด้านการสร้างภาคีเครือข่าย มีการลงนามความร่วมมือกับวัด ราชการและองค์กรต่างๆ 5) ด้านการใช้สื่อเผยแผ่เชิงรุก มีโครงการธรรมสัญจร จิตอาสาเผยแผ่ และใช้สื่อออนไลน์ 6) ด้านบุคคลากร พระธรรมทูตมีภูมิรู้ ภูมิธรรม และมีธรรมทูตคฤหัสถ์จิตอาสา (พระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย ธรรมชโย), 2564)

4. ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 พบว่า การประเมินระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐโอรีโฮนา ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 4.62 และอยู่ในระดับมาก ในทุกๆ ด้าน ด้านความถูกต้องและครอบคลุม มีค่าเฉลี่ย 4.45 ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ มีค่าเฉลี่ย 4.18 ด้านความมีประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ 4.07 รองลงมาด้านความเหมาะสม มีค่าเฉลี่ย 3.93 ตามลำดับ ทั้งนี้เพราะว่าการเผยแผ่ศาสนาพุทธเน้นการสอนที่เข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การฝึกสมาธิ การเข้าใจในกฎแห่งกรรม และการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนา วัดไทยยังเปิดโอกาสให้คนจากชาติพันธุ์และศาสนาต่างๆ ได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมร่วมกันผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การทำบุญ การจัดค่ายฝึกสมาธิ และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ซึ่งทำให้การเผยแผ่ศาสนาพุทธมีผลกระทบที่ดีและยั่งยืนในสังคมสหรัฐอเมริกา สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาศรีพยัคฆ์ กงพาน ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ที่สอดคล้องกับสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า 1. คุณค่าของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมไทย ประกอบด้วย คุณค่า 6 ด้าน ได้แก่ ด้าน

จิตใจ ด้านคุณธรรม ด้านสังคม ด้านสติปัญญา ด้านการดำเนินชีวิต และด้านการสืบทอดอายุ พระพุทธศาสนา 2. รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ที่สอดคล้องกับสังคมไทย เป็น รูปแบบเชิงกลยุทธ์ ซึ่งมี 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) แบบเชิงรุก 2) แบบเชิงรับและ 3) แบบผสมผสาน โดย รูปแบบผสมผสานเป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับสังคมไทยใน ปัจจุบัน เพราะเป็นรูปแบบที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งแบบเชิงรุกและแบบเชิงรับ 3. แนวทางการนำ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาสังคมไทย ควรนำแนวคิดทฤษฎีการสื่อสาร SMCR ของเดวิด เบอร์โล ไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ โดยเชื่อมโยงกับรูปแบบการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ได้แก่ ด้านนักเผยแผ่ ด้านเนื้อหาการเผยแผ่ ด้านช่องทางในการเผยแผ่ และด้านผู้รับ การเผยแผ่ (พระมหาศรีพยัคฆ์ กงพาน, 2562)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ผู้วิจัยสามารถพัฒนาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ PROMKUNARAM PLAN ดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย PROMKUNARAM PLAN

PROMKUNARAM PLAN คือ ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัด พรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่ประกอบด้วย

หลักการ 3 คือ 1) การไม่ทำบาปทั้งปวง 2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม 3) การทำจิตให้ ผ่องใส
อุดมการณ์ 4 คือ 1) ความอดทน 2) ความไม่เบียดเบียน 3) ความสงบ 4) นิพพาน

วิธีการ 6 คือ 1) ไม่ไปว่าร้ายกัน 2) ไม่ไปล้างผลาญกัน 3) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ 4) ต้อง รู้จักประมาณ 5) เลือกที่นั่งที่นอนในที่สงบ 6) ประกอบความเพียร

สรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย ณ วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นระบบที่มีความชัดเจน ครบถ้วน และครอบคลุมทั้งในมิติทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรม โดยยึดหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง และพัฒนาออกมาเป็นกิจกรรมที่มีผลเชิงรูปธรรมทั้งต่อตัวบุคคลและสังคมโดยรวม มีดังนี้ หลักการ 3 ประการ ระบบการเผยแผ่นี้วางอยู่บนพื้นฐานของ "อริยมรรคมีองค์ 8" และ "หลักไตรสิกขา" ซึ่งกลั่นกรองออกมาเป็น 3 หลักสำคัญ ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง มุ่งให้ผู้ปฏิบัติตั้งมั่นจากอกุศลกรรม เช่น การทำลายผู้อื่น ทั้งทางกาย วาจา ใจ การทำกุศลให้ถึงพร้อม สนับสนุนการประกอบกรรมดีทั้งทางศีล ทาน ภavana การทำจิตให้ผ่องใส เน้นการฝึกสมาธิ เจริญสติ และการปล่อยวางสิ่งเศร้าหมองทางใจ อุดมการณ์ 4 ประการ วัดพรหมคุณารามใช้หลักอุดมการณ์เพื่อหล่อหลอมแนวทางชีวิตของพระธรรมทูตและญาติโยมผู้มาร่วมกิจกรรม วิธีการ 6 ประการ วิธีการในการเผยแผ่ศาสนาถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน โดยอิงจากพระวินัยและหลักธรรมในพระไตรปิฎก กิจกรรม 5 กิจกรรม มีดังนี้ 1. กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ 2. กิจกรรมปฏิบัติธรรมเจริญสติภาวนา ตอบสนองกระแสความสนใจใน “การฝึกสติ” (Mindfulness) 3. กิจกรรมวัฒนธรรมไทย 4. กิจกรรมชมรมจิตอาสา ใช้กิจกรรมเพื่อฝึกฝนคุณธรรมในทางปฏิบัติ สร้าง “คนดี” ของชุมชน พัฒนา “ภาวะผู้นำ” และความเสียสละส่งเสริมความรับผิดชอบต่อส่วนรวม 5. กิจกรรมชมรมรักษไทย เน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรมรูปธรรม และระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดพรหมคุณาราม มีความสมดุลระหว่าง หลักธรรม และ การประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง โดยครอบคลุมทั้ง 3 มิติ ได้แก่ จิตใจ (สมาธิ สติ ความสงบ) สังคม (ความสามัคคี การช่วยเหลือ การอยู่ร่วมกัน) วัฒนธรรม (การอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแผ่ความเป็นไทย)

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัย ระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพรหมคุณาราม รัฐอริโซนา ประเทศสหรัฐอเมริกา ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

- 1) พระธรรมทูตไทยควรจัดกิจกรรมระบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ร่วมกับชุมชนและวัดในสหรัฐอเมริกาที่สนใจ อย่างต่อเนื่อง และให้ได้กิจกรรมที่หลากหลาย
- 2) พระธรรมทูตไทยควรจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยด้วยสื่อประชาสัมพันธ์ที่ทันสมัยรวดเร็ว และกระตุ้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในหลายๆ มิติ
- 3) พระธรรมทูตไทยควรจัดสัมมนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยร่วมกับวัดไทยในสหรัฐอเมริกาและประเทศต่างๆ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย ประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อหาข้อค้นพบใหม่ๆ ในการวิจัย

2) ควรพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย ประเทศสหรัฐอเมริกา ให้มีวิธีการที่หลากหลาย ให้กับชุมชน และประชาชน เข้ามาการศึกษาเรียนรู้ได้หลากหลาย และพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัย

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พระธรรมทูตในต่างประเทศ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2543). *พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2555). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระมหาศรีพัญญ์ กงพาน. (2562). “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ที่สอดคล้องกับสังคมไทย”. (ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย ธมฺมชโย). (2564). “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในเขตบริหารพิเศษฮ่องกงแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน”. (ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช/เหลาฉลาด). (2560). “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์”. *วารสารบัณฑิตยศึกษาปริทัศน์*. 13 (ฉบับพิเศษ เล่ม 2), 97-107.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2543, 7 พฤษภาคม). *ประเทศไทย*. สืบค้นข้อมูลเมื่อ 3 มกราคม 2568 จาก [https://th.wikipedia.org/wiki/ ประเทศไทย](https://th.wikipedia.org/wiki/ประเทศไทย).
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2543). *พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- อรทัย พนาราม. (2561). “สื่อมวลชนกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. (ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิตศาสตร์พัฒนาการ). บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

